

חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר (חולין מד)

גליון 498

בסוף דף מד. תנא כמה פסוקת הגרגרת ברובה. וכמה רובה, רב אמר (דף מד:): רוב עוביה ואמרי לה רוב חללה. יש שתי לישנות איך משערין רוב הגרגרת, האם לפי כל הגרגרת עם הסחוס מסביב או לפי חלל הקנה של בשר הפנימי בלבד. ויש מצב שנפסק ולפי הצד של רוב עוביה הוא רוב ולצד של חללה לא הוא רוב. ההיא פסוקת הגרגרת דאתאי לקמיה דרב, יתיב וקא בדיק לה ברוב עוביה. אמרו ליה רב כהנא ורב אסי לרב לימדנו רבינו ברוב חללה. שדריה לקמיה דרבה בר בר חנה בדיקה ברוב חללה ואכשרה. וזבן מינה בתליסר איסתרי פשיטי בישרא. רבה בר בר חנה הקל ומדד לפי רוב החלל הפנימי ועי"ז הכשיר את הבהמה ודלא כמו שמדד רב בתחילה שעל פי מדידתו היתה הבהמה נאסרת.

והיכי עביד הכי והתניא חכם שטימא אין חבירו רשאי לטהר, אסר אין חבירו רשאי להתיר. שאני הכא דרב לא אסר מיסר. ופירש"י דהכי הוה בעי למיבדקיה ברוב עוביה ולא שבקוה תלמידיה ושדריה לקמיה דרבה. מבואר דלמעשה רב לא הורה לאיסור אלא התחיל למדוד לחומרא, ולאחר שהעירו לו תלמידיו, שלח הגרגרת לרבה בר בר חנה, והוא התיר כי מודדים לפי רוב חללה.

וכתב בחי' הרשב"א (עבודה זרה ז). יש מפרשים משום כבודו של ראשון אבל אם טהרו או התירו טהור ומותר. ונראין דברי הראב"ד ז"ל שכתב אינו רשאי ואין לו היתר קאמר דכיון דאסרו, איסורא רביעא עליה, ונעשית חתיכה דאיסורא, דהכי תניא פרק אלו טריפות (בסוגיין) חכם שטמא אין חבירו רשאי לטהר, אסר אין חבירו רשאי להתיר. מדאמר אינו רשאי משמע דאם התיר אינו מותר וכו'. אם טעה בדבר משנה חוזר ומטהר ומתיר וכו' אבל בשקול הדעת ודאי לא מפני שנעשית חתיכה דאיסורא. והני מילי בטומאה וטהרה ואיסור והיתר אבל בזכות וחיוב חבירו המומחה ממנו חוזר ומזכה אי נמי בטהרה והיתר לטומאה ואסור.

הרשב"א הביא שתי שיטות למה אסור להורות אחרת מחבירו, הטעם הראשון הוא משום כבודו של הראשון, והטעם השני הוא משום דהיות ואסר נעשה חתיכה דאיסורא וא"א להתיר. והנפק"מ בין שני הטעמים דאם הטעם משום כבודו אם עבר והתיר מותר אבל לטעם השני גם בשהתיר אינו מותר כי כבר נאסר. ונפק"מ נוספת באופן שהראשון התיר דאם הטעם משום כבודו א"א להורות לאסור אבל לפי הטעם השני מותר לאסור כי כאן לא שייך הטעם שנעשה חתיכה דאיסורא.

וכתב המאירי (עבודה זרה ז, והוריות ג) עוד נפק"מ דלפי הטעם של כבוד, אם הראשון מוחל על כבודו יוכל השני להורות אבל לפי הטעם שנאסרה החתיכה א"א להתיר גם אם מוחל.

והנה בתוס' (בד"ה היכי עביד הכי) וא"ת דלקמן גבי ההוא מחטא דאישתכח בסמפונא דכבדא הונא מר בריה דרב אידי טריף, רב אדא בר מניומי מכשיר. וי"ל דהתם אגמריה סמיך וכו'. ולפי"ז כתבו דבשמעתין נמי למאי דמסיק דאגמריה סמך לא צריך למאי דמשני רב לא אסר ולא מידי אלא דהאמת מתרץ.

והיינו דבהמשך הסוגיא מקשה הגמ' וכיון דאורי בה חכם היכי אכיל מיניה והא מבואר ביחזקאל שלא אכל מבהמה שהורה בה חכם. ומתוצת הגמ' הני מילי מילתא דתליא בסברא (ופירש"י דהתם איכא לספוקי דלמא לא הוי סברא מעליא), רבה בר בר חנה אגמריה סמיך, ולכן אין לו מה לחשוש. וכתבו בתוס' דלפי מה שתירצו דאגמריה סמיך מתיר להורות אחרת מהראשון לא היתה הגמ' צריכה לתרץ דרב לא אסר מיסר אלא אפילו אם אסר ממש יכל רבה בר בר חנה להתיר כי אגמריה סמיך.

ולכאורה לפי הטעמים הנ"ל של כבוד הראשון או חתיכה דאיסורא מה יועיל שסמך אגמריה הרי עדיין יש פגיעה בכבודו והחתיכה כבר נאסרה. וביאר בחוט השני (הל' נדה עמ' צו) דכשסומך על קבלה מרביתו הו"ל הראשון כטעה בדבר משנה ולא חלה כלל הוראתו וממילא יכול להתיר. וכתב דקבלה מיקרי כל ששני החכמים היו מתבטלים לקבלה זו, וממילא אין כאן גם פגיעה בכבודו.

והנה בר"ן (ע"ז דף ב. מדפי הרי"ף) כתב דאם הראשון חזר והסכים להוראה של השני אפשר לפסוק אחרת אפי' בטעה בשיקול הדעת. וכי אמרינן בפ' אלו טרפות חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר בלא הסכמתו של ראשון קאמר מפני כבודו של הראשון. ועוד כדי שלא תראה תורה כשתי תורות, הללו אוסרים והללו מתירים וכעובדא דרבה בר בר חנה דהתם דאכשרה שלא בפניו של רב אבל אילו שמע ראשון טענותיו של שני והודה לו שטעה בשיקול הדעת אי נמי לא הודה לו אלא שהשני גדול ממנו מחזיר השני הוראתו של ראשון ומתיר מה שאסר. וכתב כך נראה לי להלכה אבל למעשה אין בי כח לחלוק על אבות העולם ז"ל.

והנה הרא"ש (ע"ז פ"א סי' ג) הביא מהירושלמי שחכם שטיהר אין חבירו רשאי לטמא, התיר אין רשאי לאסור. והיינו דאפילו דלא שייך הטעם דחתיכה דאיסורא בכל זאת אסור להורות אחרת.

אלא דבירושלמי שהביא יש שתי גירסאות אם כתוב שם שחכם שטיהר אינו רשאי לטמא או שבטיהר יכול השני לטמא, דבפרק ר' אליעזר דמילה (שבת פ"ט ה"א, דף פו:) כתוב בירושלמי בר מרינה הוה ליה עובדא (לגבי הבאת סכין בשבת) שאיל לרבי סימון ושרא, שאל לרבי אמי ואסר, ואיקפד רבי סימון. ולא כן תני נשאל לחכם והתיר ישאל לחכם אחר שמא יאסר. אמר רבי יודן הכין הוה עובדא שאל לרבי אמי ואסר ליה, לרבי סימון ושרא, הקפיד רבי אמי כהדא דתני נשאל לחכם ואסר אל ישאל לחכם אחר שמא יתיר.

לפי גירסא זו מבואר שאם התיר מותר לשאול ולהורות לאיסור ורק אם הורה לאיסור אסור להורות להיתר. וזה מתאים עם הטעם דנעשה חתיכה דאיסורא.

אמנם יש גורסים ולא כן תני נשאל לחכם והתיר לא ישאל לחכם אחר שמא יאסר. ולפי"ז אסור להורות גם אם הפסק הראשון היה להיתירא ולא שייך הטעם דחתיכה דאיסורא. אלא דתוס' (ע"ז דף ג. בד"ה הנשאל) גרסו כן ובכל זאת נדחקו לפרש ולא כן תני כלומר והלא אינו שנוי בשום מקום וכו' דלא אסרו חכמים אלא להתיר אחר אוסר וכו'. (עי' שו"ת רדב"ז סי' שסב).

עכ"פ יש מחלוקת ראשונים אם בהתיר יכול השני לפסוק לאיסור. וברעק"א (יו"ד סי' רמב סע' לא) נקט דאיתא לשני הדינים, ובהתיר אסור לאסור משום כבודו אבל זה רק לכתחילה אבל אם אסר הראשון, אסור לשני להתיר, ואפילו בדיעבד אינו חל מחמת הטעם השני דנעשה חתיכה דאיסורא. (עיי"ש ברמ"א ובש"ך).

והנה יש לדון בעצם קושיית הגמרא והיכי עביד הכי, הרי רב לא הורה אלא רק בדק לפי רוב עוביה, ורב כהנא ורב אסי העירו לו שהוא לימד אותם לפי רוב חללה, ואז שלח רב בעצמו לרבה בר בר חנה ופסק לקולא. ואיך מקשה הגמ' מהא דחכם שהורה הרי עדיין לא הורה ולא אסר. ומרש"י (הנ"ל) משמע שזהו שתירצה הגמ' שרצה לבדוק ולא שבקוה אבל תחילה חשבו שפסק. וגם תוס' שכתבו שלאחר שאמרו בגמ' אח"כ דאגמריה סמך לא היה צריך לתירוץ של רב לא אסר אלא דהאמת מתרץ. משמע שלמדו שהקושיא היתה קושיא והגמ' תירצה, ולמרות שהיה די לתרץ דאגמריה סמך תירצה דהאמת היא שלא אסר. אבל הרי פשטות הגמ' היא שבדק ולא פסק דהא אצל רבה נאמר בדקה ברוב חללה ואכשרה ואצל רב נאמר רק בדקה. ובספר הערות (להגריש"א) הקשה אחרת, דכיון דרב שלח לו לפסוק מה שייך כאן פגיעה בכבוד החכם. ואולי נימא דמ"מ איכא חוסר כבוד כשעונה להפך ממנו ואף ששלח בעצמו, עכ"ד.

ולכאורה לפי הטעם דחתיכה דאיסורא קשה עוד יותר, הרי לא פסק שאסור.

והיה נראה לחדש שבזה גופא היה הדיון בגמ', דבתחילה סברה הגמ' שהאיסור להורות הוא משום כבודו, ולכן לא היה לרבה בר בר חנה להורות גם אם לא גמר רב לפסוק. ותירצה הגמ' דאין טעם האיסור משום כבודו אלא משום דנעשה חתיכה דאיסורא וממילא כשלא אסר לא נעשה חתיכה דאיסורא וממילא אפשר להורות אחרת. וזהו שאמרו רב לא אסר מיסר להיות ולא אסר בפועל אין כאן חתיכה דאיסורא. ולכן כתבו בתוס' דאליבא דאמת דאגמריה סמך אפשר להתיר לפי הטעם דחתיכה דאיסורא (דלדידיה הוה כטעה בדבר משנה ומותר להתיר). ובראש יוסף בסוגיין כתב דגם אם סמך אגמריה עדיין שייך לאסור משום כבודו. ולפי"ז זהו שכתבו התוס' דלמסקנת הגמ' דאין הטעם משום כבודו אלא משום חתיכה דאיסורא אז כאן שסמך אגמריה היה מותר לו גם אם רב היה פוסק ממש לאיסורא. ותוס' לשיטתם בעבודה זרה שאין איסור להורות לאסור דאין האיסור משום כבודו אלא כל האיסור הוא רק משום חתיכה דאיסורא.